

Juraj Dubrovčanin i Kratko umijeće Rajmunda Lula (Raymundus Lullus)

Banić-Pajnić, Erna

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 2013, 39, 467 - 485**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:322772>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-07**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Juraj Dubrovčanin i *Kratko umijeće* Rajmunda Lula (Raymundus Lullus)*

ERNA BANIĆ-PAJNIĆ
Institut za filozofiju, Zagreb

UDK 1 Juraj Dubrovčanin
1 Ramon Lull
15

Izvorni znanstveni članak
Primljen: 17. 12. 2013.
Prihvaćen: 21. 1. 2014.

Sažetak

U prvom dijelu članka se referira o dosad neprorađenom rukopisu Jurja Dubrovčanina (Georgius Raguseius) *Expositio Georgii Ragusei super Artem brevem Raymundi Lullii*. Radi se o kratkom tekstu u kojem se Dubrovčanin osvrće na skraćenu verziju umijeća Rajmunda Lula, franjevca trećoredca 13. stoljeća iz Mallorce, poznatog kao *Doctor illuminatus*, kojemu se pripisuje dvjestotinjak djela.

Kako bi se lakše shvatili Dubrovčaninovi stavovi spram Lulova umijeća, a i s obzirom na to da interes za to umijeće u renesansi još uvijek iskazuju i neki od najznačajnijih predstavnika renesansne filozofije poput Nikole Kuzanskog, Pica della Mirandole, Agrippe od Nettesheima, Johna Deeja, Lefèvrea d'Étaplesa, Paracelsusa, ali i neki hrvatski mislioci, npr. Pavao Skalić i Giulio Camillo Delminio, u drugom dijelu članka prikazane su temeljne značajke Lulova umijeća. Prije svega je pojašnjeno značenje četiriju figura ili slika koje čine temelj Lulova umijeća. U tom se dijelu članka pokazuje kako je Lul, utemeljujući umijeće na devet principa, ujedno Božjih atributa označenih slovima abecede od B do K te prikazujući odnose među njima, također označene slovima abecede, kao beskonačno mnogo mogućih kombinacija koje se dobivaju zahvaljujući pokretnim krugovima i tabelama u koje su upisana slova, pokušao jednim krajnje formaliziranim sustavom mišljenja neutralizirati razlike u stavovima kršćana, Židova i muslimana.

U zaključnom dijelu ističe se kako je interes za to umijeće ponovno ožvijen u novije doba zahvaljujući tome što neki pobornici suvremene filozofije u njemu vide preteču simboličke logike i modernog načina organiziranja znanja.

---

* Tekst je u ponešto izmijenjenom obliku izložen na međunarodnom znanstvenom skupu »Od Petrića do Boškovića: Hrvatski filozofi u europskom kontekstu«, koji je od 25. do 28. rujna 2013. održan u Cresu u sklopu 20. Dana Frane Petrića.

Ključne riječi: Juraj Dubrovčanin (Georgius Raguseius), Rajmund Lul (Raymundus Lullus, Ramon Llull), *Ars Lulliana*, *Ars brevis*

Nasuprot stajalištu koje je dominiralo među povjesničarima filozofije sve do sredine 20. stoljeća, prema kojem je renesansni aristotelizam prve polovice 17. stoljeća bio »konzervativan« smjer mišljenja napose u odnosu na početke novovjekovne znanosti, John H. Randall ustvrđuje, na temelju dugotrajnih istraživanja djela predstavnika tog smjera filozofiranja, posebice pripadnika padovanskog aristotelizma, da je i taj aristotelizam itekako doprinio razvoju novovjekovne znanosti ili barem za nj pripremio teren.¹ To se odnosi prije svega na one aristotelovce koji su se bavili logikom i pitanjima metode. Jedan od najznačajnijih bio je svakako Jacopo Zabarella koji je djelovao na Studio padovano koncem 16. i početkom 17. stoljeća.

Potvrdu rezultata Randallovih istraživanja o intenzivnom radu na pitanju metode u okviru padovanskog aristotelizma u prvoj polovici 17. stoljeća nalazimo i u jednog hrvatskog aristotelovca, također profesora Aristotelove filozofije na Padovanskom studiju i Zabarellina suvremenika, u Jurja Dubrovčanina ili Georgiusa Raguseiusa.² Da se bavio pitanjima logike i metode, vidljivo je uglavnom iz njegovih djela što su ostala u rukopisu, o čemu piše Marko Josipović u svojoj monografiji posvećenoj Dubrovčaninu. Tako je jedan dio rukopisa njegovih *Epistolae morales, dialecticae et mathematicae*, što se čuva u British Library u Londonu, posvećen izričito dijalektici odnosno logici. To su tekstovi pod naslovom *Sit ne logica scientia nuncupanda, De logicae usus* te kratak tekst *Sit ne ars Raymundi Lullii ad alias scientias acquirendas Logica utilior?* Kako je vidljivo iz posljednjeg naslova, u okviru svoga bavljenja logikom i pitanjem metode Dubrovčanin se bavi i Lulovim umijećem koje je neposredno vezano upravo uz pitanje metode.

Lulovo je umijeće, nastalo u 13. stoljeću,³ u renesansi još uvijek imalo puno pobornika. Neki od najznačajnijih mislilaca poput Nikole Kuzanskog, Pica od

¹ Usp. John Herman Randall Jr., »The Development of Scientific Method in the School of Padua«, *Journal of the History of Ideas* 1 (1940), pp. 177–206.

² O Jurju Dubrovčaninu vidi tekstove Marije Bride u *Prilogima za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 1 (1975), 2 (1976), 3 (1977) i 4 (1978) te monografiju Marka Josipovića *Filozofijska misao Georgiusa Raguseiusa*, biblioteka Filozofska istraživanja (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1993).

³ Rajmund Lul (Raymundus Lullus) rođen je 1232. na Majorci, na kojoj se početkom 14. stoljeća susreću judaizam, kršćanstvo i islam. Nakon raskalašenog života u mladosti navodno je s trideset godina doživio prosvjetljenje. Poslije toga posvećuje se obraćenju nevjernika radi čega poduzima mnogobrojna misionarska putovanja. Taj franjevac trećoredac katalonskog podrijetla 1286. godine postaje profesorom Pariškog sveučilišta. Propovijeda po mošejama i sinagogama.

Mirandole, Giordana Bruna, Agrippe od Nettesheima, Johna Deeja, Paracelsusa, Lefèvea d'Étaplesa, Carolusa Bovillusa komentiraju to umijeće i intenzivno se njime bave. Prema Frances A. Yates lulizam je jedna od glavnih misaonih struja u renesansi. Na pariškoj je Sorbonni postojala i katedra za lulizam (pri čemu se taj naziv odnosi kako na nauk Rajmunda Lula tako i na ono što su njegovi sljedbenici propagirali kao Lulov nauk, a što se često naznačuje kao Pseudo-Lul). Rajmund Lul svojim je umijećem utjecao i na mnoge značajne filozofe nakon renesanse, tako na Descartesa i Leibniza i njegovu *ars combinatoria*.

Dubrovčanin o ars Lulliana u Expositio... super Artem brevem Raymundi Lullii

Dubrovčaninov interes za Lulovo umijeće datira iz njegovih mladih dana. U mladosti se naime bavio govorništvom, a u tome mu je, prema njegovim vlastitim riječima, znatno pomagalo upravo Lulovo umijeće. Dubrovčanin se na to umijeće explicite osvrće na više mjesta u svojim djelima. U spomenutim *Epistolae morales, dialecticae et mathematicae* ističe da mu je to umijeće bilo od pomoći u vođenju javnih rasprava o nekim tada aktualnim teologijsko-filozofijskim pitanjima. U Padovi je Dubrovčanin sudjelovao u raspravama o naravi logike te o tome je li logika *scientia* ili *ars*. S tim je u vezi i rasprava o razlici između logike i *ars Lulliana*. O tome što o *ars Lulliana* Dubrovčanin piše u navedenim pismima, posebice u spomenutom tekstu *Sit ne ars Raymundi Lullii ad alias scientias acquirendas Logica utilior?* piše Josipović u svome članku »Iz rukopisne ostavštine Georgiusa Raguseiusa: Narav logike – Ars Lulliana – Paedia«.⁴ Pritom tek usput spominje Dubrovčaninov rukopis *Expositio... super Artem brevem R. Lulli*, upozoravajući na razliku u stavovima izloženima u tom tekstu i stavovima u pismu upućenom Petrusu Lupusu u *Epistolae*. Josipović tu razliku u Dubrovčaninovim stavovima spram Lulova umijeća tumači time što je kratki spis *Expositio Georgii Ragusei super Artem brevem Raymundi Lullii (Izlaganje o Kratkom umijeću Rajmunda Lula)*, u kojem Dubrovčanin iznosi pohvale toga umijeća, nastao vjerojatno u ranom periodu.

Sudjelovao je na tri sesije Bečkog koncila na kojima se, između ostalog, zalaže za crkvenu reformu. Na tom koncilu predlaže da se hebrejski, arapski, koji je izvrsno poznavao, te orijentalni jezici uvedu u nastavu u katoličkim školama. Umire 1315. na povratku iz Tunisa. Iza sebe je ostavio tridesetak djela među kojima su najpoznatija *Ars magna* i *Ars brevis* u kojima izlaže svoje umijeće.

⁴ Usp. Marko Josipović, »Iz rukopisne ostavštine Georgiusa Raguseiusa. Narav logike – Ars lulliana – paedia«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 13 (1987), pp. 71–83.

U ovom tekstu⁵ detaljnije ćemo se baviti upravo tim Dubrovčaninovima rukopisom iz ranije faze njegova djelovanja. No da bi bili jasniji Dubrovčaninovi stavovi o *ars Lulliana*, potrebno je prije svega pojasniti o čemu se u Lulovu umijeću zapravo radi.

U svom osvrtu na Lulovu *ars brevis* Dubrovčanin u predgovoru hvali umijeće kao »izvor s kojega istječu sve znanosti i discipline«. ⁶ Na njemu se temelji učenje Dunska Škota, koji je, prema Dubrovčaninu, bio Lulov student. Obrazlažući tezu o značenju ovog umijeća, Dubrovčanin ga opisuje kao ono koje sadrži »sve što je važno razumjeti u bilo kojoj znanosti«. ⁷

Pojašnjavajući kontekst u kojem poseže za Lulovim umijećem, Dubrovčanin objašnjava kako je »prethodne godine predavao Škotovu filozofiju«, a ove prelazi na izlaganje Lulova umijeća⁸ odmah navodeći razlog: prema njegovim riječima, za to »dobro ovladavanje Škotovim učenjem ništa nije prikladnije od toga umijeća«. ⁹ Prema Dubrovčaninu, »sva snaga i sva srž Škotova učenja utemeljena je na tom umijeću«. ¹⁰ Lulovo umijeće, prema njegovim riječima, ima za predmet »sve o čemu uopće može misliti ljudski um«. ¹¹ Pomoću tog umijeća može se *dati odgovor* na pitanje o bilo čemu *pod pretpostavkom da je poznata definicija onoga o čemu se pita* (sam Lul u predgovoru *Kratkog umijeća*

⁵ Tragom podatka da je u rukopisnoj Dubrovčaninovoj ostavštini pronađen i kratak tekst koji predstavlja osvrt na Lulovo umijeće Zavod za povijest znanosti HAZU i Institut za filozofiju nabavili su iz Biblioteca Ambrosiana u Milanu to kratko djelo Jurja Dubrovčanina pod signaturom V. 47. Sup., koji je inače poznatiji kao autor *Peripatetičkih disputacija* objavljenih 1613. godine. Rukopis se sastoji od svega pet listova. Spis je očito nedovršen. Radi se vjerojatno o bilješkama za predavanja (tako pretpostavlja i Marko Josipović), koja je Dubrovčanin možda namjeravao objaviti.

⁶ *Expositio Georgii Ragusei super Artem brevem Raymundi Lullii*, 1r: »[fons], a quo omnes scientiae et disciplinae effluunt.«

⁷ *Expositio Georgii Ragusei super Artem brevem Raymundi Lullii*, 1r: »In ea enim (ut videbis) reperiuntur <...> quicquid in qualibet scientia contingit, vel per compositionem, vel per divisionem intelligere.«

⁸ Nije poznato na koju se godinu odnosi »ove godine«. Josipović u bilješci što se odnosi na spomenuto djelo naglašava: »Nije poznato ni kada ni gdje je Raguseus držao predavanja o Skotovim formalitetima i o Lulovu umijeću«, usp. Marko Josipović, *Filozofijska misao Georgiusa Raguseiusa*, p. 35, bilješka 74.

⁹ *Expositio Georgii Ragusei super Artem brevem Raymundi Lullii*, 1r: »Scias imprimis, studiose lector, quod nihil aptius et convenientius ad doctrinam Scoticam acquirendam et optime callendam reperi potest <...>«.

¹⁰ *Expositio Georgii Ragusei super Artem brevem Raymundi Lullii*, 1r: »... immo tota vis et totus nervus doctrinae Scoticæ fundatus est super hanc artem.«; usp. Josipović, »Iz rukopisne ostavštine Georgiusa Raguseiusa. Narav logike – Ars lulliana – paedica«, p. 75.

¹¹ *Expositio Georgii Ragusei super Artem brevem Raymundi Lullii*, 2r: »Vult dicere, quod subiectum huius artis sunt omnia, quae possunt cadere sub intellectus nomine <...>«.

kaže: »pod pretpostavkom da je poznato značenje termina«).¹² Ukratko, umijeće omogućuje raspravljanje o bilo kojoj stvari.

Dubrovčanin zatim u kratkim crtama izlaže temeljne postavke toga umijeća, preuzimajući određenja umijeća samog Lula, pa će i ovdje one biti izložene onako kako ih je izvorno prikazao sam Lul. Srž Dubrovčaninova izlaganja o umijeću predstavlja tumačenje dviju figura ili slika koje su ključne za razumijevanje umijeća. Temelj Lulova umijeća čine međutim četiri slike, pa se već iz činjenice što Dubrovčanin poblizje prorađuje samo prve dvije može zaključiti da je njegov tekst nedovršen. Ovdje izložen prikaz umijeća ograničuje se tek na srž umijeća, koja se primjenjuje u svim posebnim disciplinama, što Lul razrađuje u zasebnim djelima.

O Lulovu umijeću

Svoje je umijeće Lul izložio u nekoliko različitih verzija. U *Ars brevis* koje analizira Dubrovčanin, Lul je u sažetoj formi izložio ono što je mnogo opširnije iznio u konačnoj verziji u *Ars magna generalis et ultima* ili *Ars magna*, dakle u *Velikom umijeću* koje nastaje u razdoblju od 1305. do 1308. godine. *Ars brevis* je skraćena verzija umijeća iz kasnije faze (napisana 1308. godine), kad Lul znatno pojednostavnjuje svoje umijeće. Ono je tijekom vremena doživjelo neke preinake, no sam temelj i nakana ostali su u svim verzijama isti. Lul je napisao velik broj djela (po nekima čak 265),¹³ kojima je želio pokazati da je njegovo umijeće primjenjivo u različitim disciplinama, od teologije, filozofije, astronomije i prava do medicine i alkemije. Valja naglasiti da je za svoje umijeće tvrdio kako ga je dobio u božanskom nadahnuću. To je bilo navodno 1265. Naslov *magister artium* dobio je od Pariškog sveučilišta 1286. godine, a 1295. postao je franjevac trećoredac. Ključna djela u kojima izlaže svoje umijeće primijenjeno u različitim disciplinama jesu *Ars magna (Veliko umijeće)* ili *Ars generalis ultima*, *Ars brevis (Kratko umijeće)*, *Arbor scientiae (Stablo*

---

¹² *Expositio Georgii Ragusei super Artem brevem Raymundi Lullii*, 1v: »<...> supposito quod sciatur, quid dicitur per nomen«.

¹³ Različite verzije umijeća Rajmunda Lula s Majorke (1232–1316) objavljene su u dosad najpotpunijem izdanju Lulovih djela u Mainzu 1721–1742. godine u *Opera omnia* u 8 svezaka, a objavio ih je Ivan Salzinger. Repr. Frankfurt am Main, 1965.

Najpotpuniji podaci o njegovu životu i djelu mogu se naći na adresi: Anthony Bonner (dir.), Ramon Llull Database, Centre de Documentació Ramon Llull (University of Barcelona), <<http://orbita.bib.ub.edu/llull/>>.

(Centar za dokumentaciju Ramon Llull pri Sveučilištu u Barceloni u suradnji s Institutom Ramon Llull donosi najiscrpniji prikaz Lulova života i djela na stranici *quisestlullus.narpan.net* pod »Who was Ramon Llull?«)

znanosti), *Introductoria artis demonstrativae* (Uvod u umijeće dokazivanja), *Liber de lumine* (Knjiga o svjetlu), *Liber chaos* (Knjiga o kaosu) te *Tractatus novus de astronomia* (Novi traktat o astronomiji), *Logica nova* (Nova logika).

U predgovoru djela *Ars magna generali set ultima* u kojem je umijeće najopsežnije izloženo Lul kaže kako postoje mnoga umijeća i znanosti koje on hoće jasnije izložiti (*clarius explanare*) i zato iz njih kompilira svoje umijeće, s tim da je u njemu dodao i nešto novo. Budući da je ljudski um mnogo više utemeljen u mnijenju (*opinio*) negoli u znanju (*scientia*) i jer svaka znanost ima počela koja su različita od počelā drugih znanosti, naš um zahtijeva *jednu opću znanost*, koja će važiti za sve znanosti, počivajući pritom na vlastitim počelima, koja će uključivati počela svih ostalih znanosti. Tom zahtjevu odgovara upravo njegovo umijeće ili znanost. To je najopćenitija znanost iznad koje nema više – zato je on zove *ultima*. Pritom će počela ostalih znanosti počelima te najviše znanosti biti subalternirana. Dok u *Ars magna* nabraja osamnaest principa ove znanosti, u sažetom obliku umijeća koje će izložiti u *Ars brevis* ti su temeljni principi svedeni na devet. Bit je umijeća, prema Lulu, »omogućiti da se odgovori na sva pitanja, pod uvjetom da se poznaje značenje svih pojmova koje ono sadrži«.

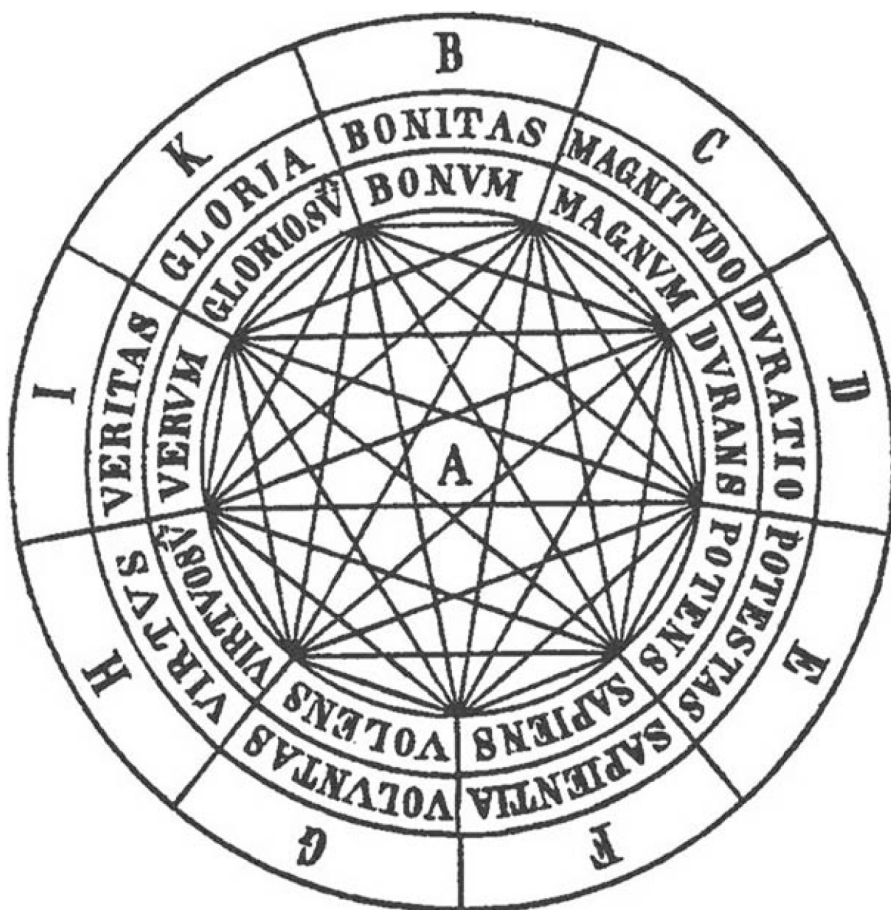
Lulovo se umijeće sastoji iz trinaest dijelova. To su: abecedarij, figure ili slike, definicije, pravila, tabele, ispražnjenje treće figure, umnažanje četvrtne figure, miješanje, devet tema ili subjekata, primjena umijeća, pitanja, učenje umijeća te podučavanje umijeća.

Lulovo umijeće sadrži četiri temeljne slike od kojih Dubrovčanin, kako je već napomenuto, u svom tekstu pojašnjava samo prve dvije, koje uistinu jesu ključne za razumijevanje umijeća. Kako bismo mogli izvući zaključak o značaju Lulova umijeća, prikazat ćemo ovdje sve četiri figure.

Temelj umijeća čini devet slova abecede – BCDEFGHIK. Tim su slovima upisanima u krugu označena opća počela na koja je moguće svesti sve što jest. Njima su ujedno označeni i najviši atributi najvišeg bića odnosno Boga. Devet slova abecede označuju dobrotu, veličinu, trajanje, moć, mudrost, volju, krepost, istinu i slavu. No uz ova, slova imaju još neka značenja, tako B uz »dobrota« (*bonitas*) označava i razliku, odgovara na pitanje »da li«, označava Boga, pravednost, ali i pohlepu. Zahvaljujući tome moguće je dobiti vrlo velik broj međusobnih kombinacija slova, odnosno počela njima označenih. Ta se značenja, želimo li se umijećem efikasno služiti, moraju, prema Lulu, naučiti napamet (*cordetenus*). Prva figura ili slika označena je kao figura A (sl. 1). Tim se slovom označava iskon i temelj svega – Bog. Zato ostala slova koja označavaju Božje attribute počinju s B.

U prvoj slici u vanjskom krugu nalazimo devet slova, s tim da se svako može povezati sa svima, tako da svaki subjekt može postati predikat svima os-

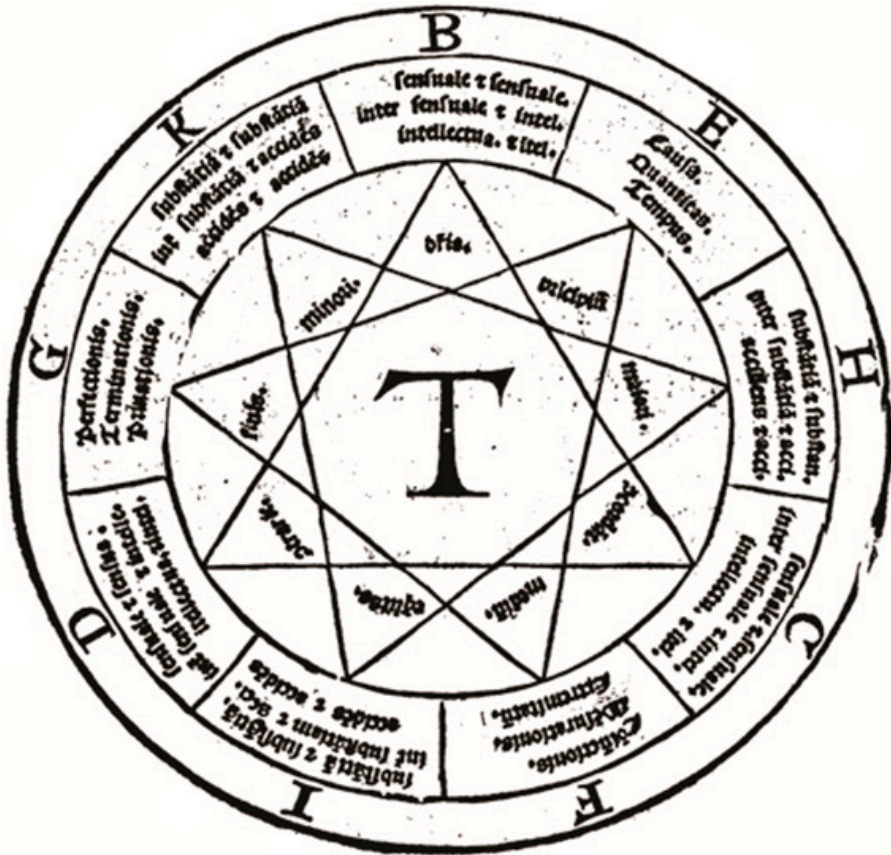

Slika 1. Figura A iz *Ars brevis* Rajmunda Lula

talima, pa povezivanjem dobivamo npr. iskaz »Dobrota je velika.« ili »Veličina je dobra.« itd. Pritom temeljni pojmovi od nadređenih postaju podređeni. Tako kad veličina postane predikat dobroti, postaje podređeni pojam. Od veličine podređene dobroti možemo se međutim spustiti do upojedinjene dobrote, npr. do »Petrove dobrote koja je velika«, pri čemu smo se spustili od općeg do pojedinačnog. To Dubrovčanin zove ljestvicom spuštanja i uzdizanja (*ascensus* i *descensus*) uma od općeg do posebnog i pojedinačnog i obrnuto. Prema Lulu, sve što uopće jest i što um može misliti može se podvesti pod devet temeljnih počela.

Slika 2. Figura T iz *Ars brevis* Rajmunda Lula

Figura T (što, po mom mišljenju, vjerojatno stoji za *Trinitas*; sl. 2) sastoji se od tri trokuta koji su označeni trima različitim bojama: zelenom, crvenom i žutom. Zeleni trokut sadrži slova B, C i D, crveni E, F i G, a žuti H, I i K. U svakom su kutu triju trokuta tri vrste ili *species*, tj. različite pod-kategorije, prema kojima se može razlikovati sve što jest. Tako su u kutovima zelenog trokuta razlika (*differentia*), slaganje (*concordantia*) i suprotnost (*contrarietas*), u kutovima crvenog trokuta početak (*principium*), sredina (*medium*) i kraj (*finis*), a u kutovima žutog trokuta većost (*majoritas*), jednakost (*aequalitas*), manjost (*minoritas*). Pomoću druge figure međusobno se razlikuju principi prve figure, ali se uspostavlja razlika i unutar jednog principa, npr. jedne veličine i druge

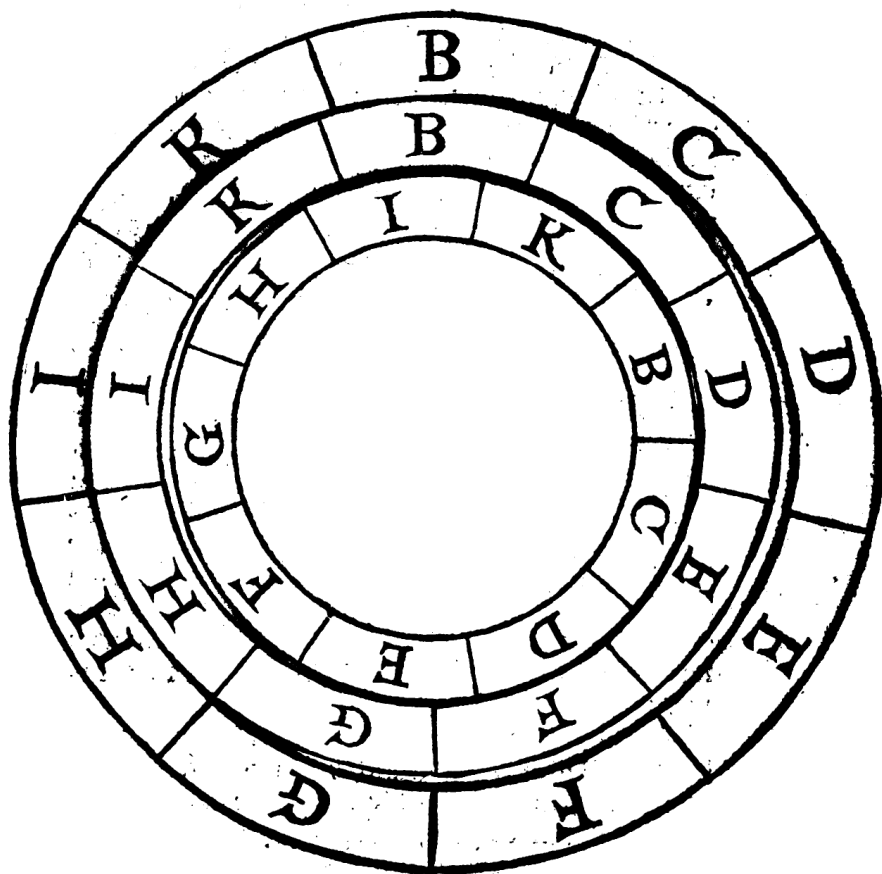
veliĉine, prema odreĊenim kategorijama; tako razlika, slaganje i suprotnost postoje izmeĊu osjetilnog i umskog, osjetilnog i osjetilnog te umskog i umskog. Dok se poĉela prve figure najĉešće oznaĉuju kao *absoluta*, devet poĉela druge figure jesu *relativa* – njima se odreĊuju odnosi. Na *principia absoluta* i *relativa*, prema Lulu, svodi se sve što jest. On napominje kako druga figura sluŹi prvoj time što postavlja pitanja o meĊusobnom odnosu poĉelā.

BC	CD	DE	EF	FG	GH	HI	IK
BD	CE	DF	EG	FH	GI	HK	
BE	CF	DG	EH	FI	GK		
BF	CG	DH	EI	FK			
BG	CH	DI	EK				
BH	CI	DK					
BI	CK						
BK							

Slika 3. Treća figura iz *Ars brevis* Rajmunda Lula

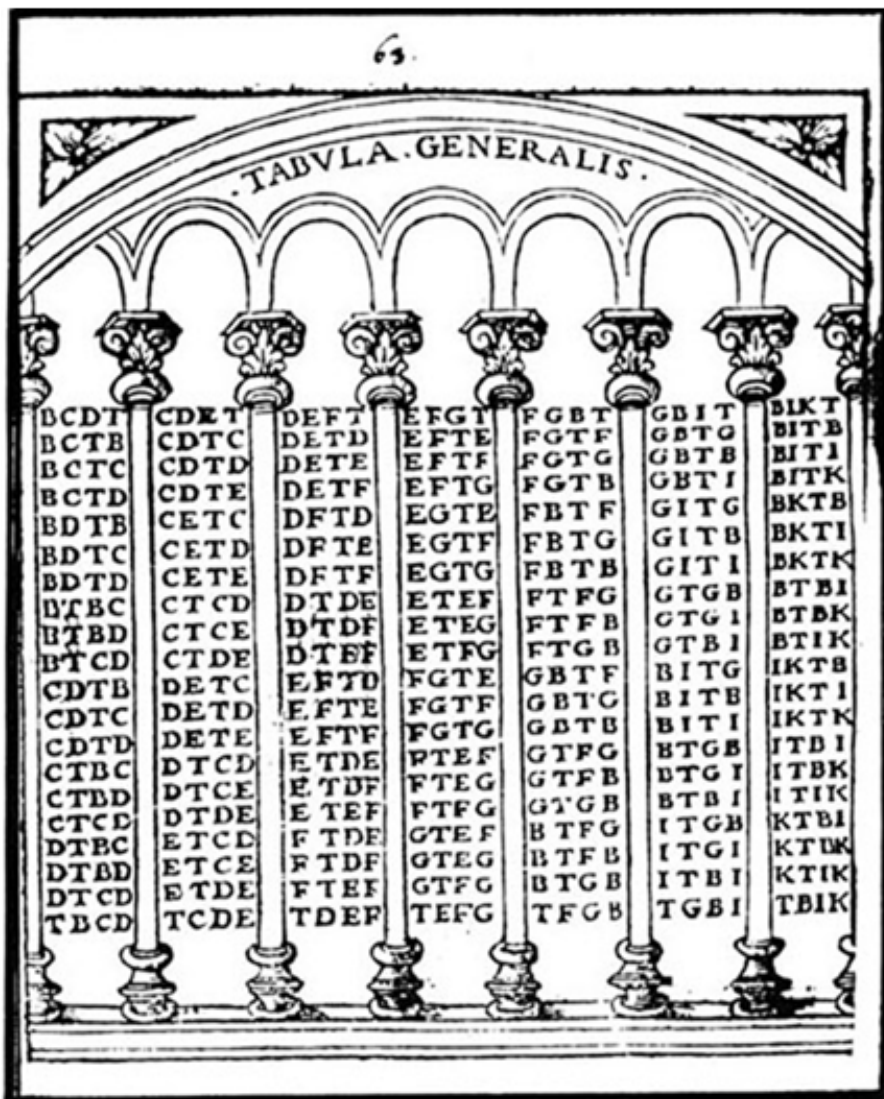
Treća figura (sl. 3) sastoji se od trideset i šest polja ili kućica u koje su upisane različite kombinacije s po dva slova koja oznaĉuju subjekt i predikat. Ova figura ima oblik trokuta. Poĉinje slovom B koje se potom kombinira sa svim ostalim slovima. Tu umješnik, *artista*, moŹe traŹiti srednji pojam ili poveznicu izmeĊu subjekta i predikata. Slovima su ovdje prikazane kombinacije koje proizlaze iz odnosa slova u krugu na prvoj slici. I sam Lul napominje da je ta slika kombinacija prve i druge slike. Iz ove slike um uĉi »da je svako poĉelo u svezi sa svim ostalim poĉelima i da o istoj stvari moŹe iznijeti mnoge razloge«.

Uvjet korisne uporabe ove figure jest da nijedna »camera«, sobica ili odjeljak ne smije biti u proturječju s bilo kojom drugom.

Slika 4. Četvrta figura iz *Ars brevis* Rajmunda Lula

Četvrta figura (sl. 4) sastoji se od tri koncentrična kruga s po devet slova u svakome. Dok je vanjski krug nepomičan, dva unutarnja pokretna su krugovi. Kako se oni okreću, tako se Božji atributi, odnosno temeljna počela na koje se sve može svesti, i opet dovode u različite međusobne odnose, no ovaj se put kombiniraju po tri slova. Okretanjem krugova mogu se dobiti ukupno 252 kombinacije. Pomoću ovih krugova um traži najprimjereniji predikat za svaki subjekt odnosno počelo. Kombinacije dobivene okretanjem krugova prikazane su tabelom (sl. 5) od sedam stupaca s po dvadeset redova.

Slika 5. Tabela iz *Ars brevis* Rajmunda Lula

Lul nabraja pitanja koja se mogu postaviti u svakom odjeljku s po tri slova. Tako je uz »sobicu« ili odjeljak BCD moguće postaviti čitav niz pitanja, na primjer: »Je li dobrota velika po tome što je vječna?«, »Je li dobrota koja sadrži ono kontrarno velika?«, »Sadrži li vječna dobrota suprotnosti?«, »Sadrži

li slaganje?«, »Što je velika dobrota vječnosti?« No Lul naglašava i opet kako treba poznavati sva značenja slova koja se kombiniraju.

Za razumijevanje i baratanje figurama nužno je međutim, osim poznavanja značenja abecedarija, znati napamet definicije, pravila i pitanja. *Defnicijama* je određeno značenje devet apsolutnih te devet relativnih principa. *Pravila (regulae)* umijeća čini deset pitanja na koja se mogu svesti sva ostala pitanja koja se uopće mogu postaviti, a odnose se na egzistenciju nečega, na odnos s drugim stvarima/počelima, na uzroke (navedena su četiri Aristotelova uzroka), na svrhu, količinu, kvalitetu, vrijeme, modalitet, instrumentalnost. Pitanja su: *utrum* (je li?), *quid* (što?), *de quo* (o kome, čemu?), *quare* (zašto?), *quantum* (koliko?), *quale* (kakav?), *quando* (kada?), *ubi* (gdje?), *quomodo* (na koji način?) i *cum quo* (čime?). I ta su pitanja označena slovima abecede od B do K. Pritom svako pitanje sadrži nekoliko pot-pitanja. Tako pitanje »je li« ima tri pot-pitanja: sumnju, potvrdu i nijekanje itd., a tako i svako sljedeće pitanje.

Značajno je još poglavlje o *primjeni* u kojem nalazimo stotinu oblika popraćenih definicijama. Radi se o stotinu pojmova i njihovih definicija, tako na primjer: »Biće je...«, »Bit je...«, »Jednoća je...«, »Mnoštvenost je...«, »Rod je...«, »Vrsta je...« itd. Za primjenu je ključno da se sve definicije znaju napamet. U poglavlju *Teme – predmeti (subiecta)* donosi se ljestvica bića koja seže od Boga i anđela preko čovjeka do instrumentalne moći. Svaki se subjekt razmatra u odnosu sa svim počelima i pravilima. Slijede *pitanja (quaestiones)* koja se odnose na dvanaest segmenata umijeća počevši od prve figure. Značajni je segment umijeća još *tabela (tabula generalis)*, u kojoj se s po četiri slova u odjeljcima sva slova kombiniraju sa svima. Tabelom se, prema Lulu, dolazi do 1680 kombinacija.

Na temelju rečenog postavlja se pitanje što se o Lulovu umijeću može zaključiti iz ovih četiriju figura koje čine temelj umijeća te kako je to umijeće moglo pomoći Dubrovčaninu u njegovu bavljenju govorništvo pa ga je toliko hvalio.

Slike ili figure upućuju prije svega na to da su počela i ono što je po počelima povezani mnogostrukim svezama, zatim na to da su počela, koja ujedno određuju Božju narav, međusobno ravnopravna (na što ukazuje cirkularnost prve figure) te da važe kao počela kako na razini onog najopćenitijeg tako i na razini pojedinačnog, tj. da se njihovo djelovanje proteže od najvišeg nivoa sve do onog pojedinačnog, što u krajnjoj liniji znači da sve pojedinačno udjeluje u toj božanskoj naravi.

Sve navedeno Lul prikazuje u figurama pomoću simbolā – slovā i geometrijskih likova, koristeći pritom tri temeljna geometrijska lika, simbolika kojih je više nego očita. To su krug, kvadrat i trokut, likovi koji su kao simboli bitno

povezani s kršćanskim naukom. Napose se u vezi s drugom figurom koja koristi trokute naglašava simbolika trijadičke strukture Boga i sveukupnosti.

Većina onih koji su se dosad bavili ovim umijećem isticala je sljedeće njegove značajke:

Zahvaljujući pomičnosti figura moguće je počela sagledati u njihovu dinamičkom odnosu, što otvara mogućnost novih uvida i utoliko se umijeće može držati i za *ars inveniendi*. To uostalom o umijeću tvrdi i sam Lul. Najveće rasprave među tumačima umijeća vodile su se upravo oko toga može li umijeće uistinu poslužiti za iznalaženje novih znanja ili njime ostajemo svagda u okviru postojećeg znanja. Dubrovčanin je u svojim *Epistolae morales, dialecticae et mathematicae* branio potonje gledište.

Zahvaljujući različitim mogućim kombinacijama što se uspostavljaju među temeljnim principima umijeće se često označava i kao *ars combinatoria*.

To da se u Lula radi o jednom pokušaju shematiziranja i usustavljenja svih spoznaja o svijetu koje se mogu naći u svim mogućim disciplinama razvidno je iz Lulova djela *Arbor scientiae* (*Stablo znanja*) koje donosi prikaz pojedine discipline u vidu stabla, grana, korijenja, plodova itd. Postoje mnogobrojne verzije toga stabla primijenjene u raznim disciplinama. Pritom je »stablo« umjetno sredstvo ili pomagalo kojim se pokazuje kako se umijeće kao *scientia universalis* može primijeniti na svaku znanost.

Paolo Rossi u prvi plan ističe značenje umijeća za nastanak napose renesansnih enciklopedijskih projekata. Doista većina autora koji su radili na enciklopedijskom prikazu znanja posezali su za Lulovim umijećem. Jedan od primjera prema Rossiju jest i enciklopedijski projekt Pavla Skalića.¹⁴

No Lulovo umijeće moguće je tumačiti i kao *mnemotehničku metodu* o čemu opširno piše Frances A. Yates u knjizi *O umijeću pamćenja*,¹⁵ gdje se, u vezi s recepcijom umijeća, posebno osvrće na Duvnjaka Camilla Delminija i njegov *Teatar*, tj. na djelo *L'Idée del Teatro*.¹⁶ To da Lul umijeće koncipira mnogo šire od takve tehnike proizlazi iz činjenice da on memoriranje ne ističe kao glavni cilj umijeća.

Jedno od ključnih pitanja vezanih za umijeće jest pitanje odnosa umijeća i logike, a to je upravo pitanje kojim se bavi i Dubrovčanin. Nesporno je da je umijeće vrsta logike. Mnogi ističu Lulovo oslanjanje na Aristotelove kategorije. Neprijeporno je da su one na neki način ukomponirane u umijeće. No sam Lul

¹⁴ Usp. Paolo Rossi, *Clavis universalis. Arti mnemoniche e logica combinatoria da Lullo a Leibniz* (Milano – Napoli, 1960), pp. 102.

¹⁵ Frances A. Yates, *Umijeće pamćenja* (Zagreb: Jesenski i Turk, 2011), hrv. prijevod Paulina Tomić.

¹⁶ Usp. poglavlja u navedenoj knjizi: VI. »Renesansno pamćenje: Teatar pamćenja Giulija Camilla«, pp. 153–183, i VII. »Camillov teatar i venecijanska renesansa«, pp. 185–199.

izričito tvrdi kako umijeću temelj nije Aristotelova logika te kako se tu radi o jednoj novoj logici. Mnogi kao ono za tu logiku specifično, a u razlici spram Aristotelove logike, ističu Lulovo naglašavanje relacionalnosti koju on nalazi na svim razinama bića, pa i u samom Bogu. To unosi svojevrsni dinamizam u poimanje počela, a očituje se ponajviše u insistiranju na razlikovanju, u okviru svakog pojma, triju momenata: onog činećeg, onog učinjenog i činjenja. No možda najznačajniji moment u vezi s Lulovim umijećem kao logikom jest ipak to da je ona u njega najuže povezana s metafizikom. Lulovo umijeće pokušaj je da se jednim logički strukturiranim mehanizmom omogući pregled sveukupnosti. Lul zaključuje kako je prava tema ovog umijeća »miješanje definicija, pravila i pitanja«, a to miješanje »poštuje uvjete i red koji postoji u prirodnom razlikovanju među stvarima.« (sl. 6)

		POČELA	ODNOSI	PITANJA	SKALA BIĆA	VRLINE	MANE
1	B	DOBROTA	RAZLIKA	DA LI?	BOG	PRAVEDNOST	POHLEPA
2	C	VELIČINA	SLAGANJE	ŠTO?	ANĐELI	RAZBORITOST	PROŽDRLJIVOST
3	D	TRAJANJE	SUPROTNOST	O KOME? O ČEMU?	NEBO	HRABROST	POHOTA
4	E	MOĆ	POČETAK	ZAŠTO?	ČOVJEK	UMJERENOST	SAMOLJUBLJE
5	F	MUDROST	SREDINA	KOLIKO?	IMAGINACIJA	VJERA	OGORČENOST
6	G	VOLJA	KRAJ	KAKAV?	OSJETILNA MOĆ	NADA	ZAVIST
7	H	KREPOST	VEČOST	KADA?	VEGETATIVNA MOĆ	MILOST	GNJEV
8	I	ISTINA	JEDNAKOST	GDJE?	ELEMENTATIVNA MOĆ	STRPLJIVOST	LAŽLJIVOST
9	K	SLAVA	MANJOST	KAKO/ČIME?	INSTRUMENTATIVNA MOĆ	SUOSJEĆANJE	NEPOSTOJANOST

Slika 6. Tablični prikaz značenja Lulove abecede

Mnogi tumači umijeća na temelju uvida u četiri slike i tabele dolaze do zaključka da je to jedna vrsta *logičkog mehanizma* ili stroja pomoću kojeg se, polazeći od određenog broja najopćenitijih pojmova, koji se pomoću niza pravila i pitanja dovode u najrazličitije međusobne veze, a prikazani su simbolima, iznose stavovi (*propositiones*) o svemu što ljudski um uopće može misliti.

U vezi s Lulovim umijećem često se spominje »logički mehanizam«. To se napose odnosi na četvrtu figuru gdje se počela mogu »mehanički« kombinirati, okretanjem krugova sa slovima. Valja međutim naglasiti da Lul ipak svagda naglašava kako je um taj koji odlučuje o istinitosti ili lažnosti iskaza o pojedinim principima, kako je um koji traži najprikladniji predikat za određeno počelo – subjekt iskaza i onaj koji na postavljena pitanja odgovara niječno ili potvrdno.

Već na temelju uvida u određenje značenja počela koja čine temelj umijeća očito je da samom umijeću predleže neke *metafizičke pretpostavke*, određeno tumačenje svijeta prema kojem se sve svodi na devet božanskih atributa i na Boga kao izvor svega. Te su pretpostavke najvidljivije u poglavlju u kojem je obrađeno devet predmeta ili tema (*subiecta*). Tu je očito kako Lulovu umijeću u temelju leži jedna novoplatonička koncepcija koja zbilju tumači kao hijerarhiju bića. Postavlja se pitanje koliko su te metafizičke pretpostavke važne za primjenu samog umijeća. Da bi se odgovorilo na to pitanje, nužan je uvid u *motive* njegova zasnivanja.

Ti su motivi različito tumačeni. Kao osnovni motiv zasnivanja Lulova umijeća najčešće se navodi njegovo nastojanje da se kršćanskoj vjeri privedu Židovi i muslimani.

Po mome mišljenju međutim temeljna je Lulova intencija bila jednim formaliziranim logičkim sustavom, u kojem su značenja temeljnih pojmova označena simbolima, utemeljiti jednu *nad-znanost*, jednu *scientia universalis*, koja će se moći primijeniti na sve pojedinačne znanosti i na sva moguća područja znanja, jednu univerzalnu strukturu pod koju će se moći podvesti različiti konkretni oblici znanja. Dvije su bitne značajke umijeća: s jedne strane njegova *formaliziranost* i *apstraktnost* (konkretni sadržaji zamijenjeni su slovima abecede), a s druge strane striktno određena počela, definicije i pravila koja upućuju na jedno poimanje svijeta što se može smatrati temeljem nauka triju religija – judaizma, kršćanstva i islama.

Čini mi se da umjesto o *conversio* / *obraćenju* neznabožaca kao osnovnom motivu zasnivanja Lulova umijeća, barem kad je riječ o njegovu prikazu u njegovim kasnim djelima, treba radije govoriti o *concordia* / *slaganju*. Činjenica je doduše da Lul 1292. godine piše djelo *Tractatus de modo convertendi infideles*, dakle raspravu o obraćenju nevjernikā, te da je papu Nikolu IV. nago-varao na novi križarski pohod u Svetu zemlju radi obraćenja nevjernika. Ipak je značajnije ono što želi postići svojim umijećem, koje na apstraktan način prikazuje istinu. Njime hoće Lul prije svega pokazati kako se, usprkos svim razlikama među trima religijama, one mogu svesti na istinu o jednom Bogu kao izvoru svega. On hoće pokazati mogućnost svodivosti svega na devet temeljnih počela, oko kojih su se *mogli složiti* i koja su mogli prihvatiti predstavnici svih triju religija. Zahvaljujući apstraktnom prikazu te istine nevažnima postaju razlike u jeziku kojim je ta istina u umijeću iskazana. I u okviru svoga misionarskog djelovanja Lul se izričito zalagao za to da se obraćenje neznabožaca provede kroz molitvu i dijalog, a ne nasilno.

Smatram da je upravo to nastojanje oko slaganja, u funkciji kojega je čitav koncept umijeća, razlogom što se Lulovim umijećem intenzivno bavio i Nikola

Kuzanski. Držim da je upravo taj Lulov motiv bio inspiracijom i Kuzančeva nastojanja oko pomirenja najvećih religija što ga izlaže u djelu *De pace fidei*.¹⁷ U vezi s tim valja napomenuti da je Koncil u Beču 1311. upravo na Lulov poticaj (a sam Lul bio je prisutan na tri sesije koncila) naložio osnivanje katedri za hebrejski, aramejski i arapski jezik na sveučilištima u Bologni, Oxfordu, Salamanci, Parizu te na Papinskom dvoru. Sam Lul pisao je na katalonskom, arapskom, koji je izvrsno poznao, okcitanском i latinskom i jedan je od prvih pisaca koji o filozofijsko-teologijskim temama piše na narodnom (katalonskom) jeziku. Zahvaljujući svemu tome mogli bismo Lula smatrati *pretečom renesansnog humanizma*.

Recepcija i sudbina Lulova umijeća

Čudesna je uistinu bila sudbina Lulova umijeća. Jedna struja unutar Crkve osudila je naime, nakon koncila u Trentu, Lulovo umijeće kao heretičko. Jedan od onih koji je najprije promicao, a potom osudio umijeće bio je i kardinal Bellarmin. Polovicom 16. stoljeća djela Rajmunda Lula stavljena su na indeks zabranjenih djela. Ipak je lulizam u razdoblju baroka doživio novi procvat. To je sasvim sigurno vezano i uz interes padovanskih aristotelovaca za pitanje metode. Popularnosti Lulova umijeća tada je znatno doprinio Athanasius Kircher koji ga koristi za dešifriranje hijeroglifā. Leibniz ga je opet u velikoj mjeri koristio u okviru svoga rada na *characteristica universalis*. Usto što hvali Lulovo umijeće on mu ujedno zamjera to što samo olakšava da se o istini govori, ali ne i da se ona nađe. No Lulu je temeljna intencija bila upravo da umijeće bude primarno *ars inveniendi*. Premda optuživan od jednog dijela Katoličke crkve (napose dominikanaca), Lul je beatificiran 1857. godine.

Valja naglasiti kako je u umijeće nakon 13. stoljeća bilo učitano mnogo više nego li je sam Lul naumio. Kroz stoljeća je, zahvaljujući mnogobrojnim interpretacijama i mnogostrukoj primjeni, umijeće doživjelo znatne modifikacije. Svaki od onih koji su se njime služili koristio ga je u druge svrhe u okviru različitih disciplina, pa se tako ono često povezivalo s alkemijom¹⁸ ili kabalom zahvaljujući njegovoj intenzivnoj primjeni u tim područjima. Ostaje međutim činjenica da je sve do 17. stoljeća trajala fasciniranost njime, koja je ponovno oživljena u 20. stoljeću, kad su sagledane sve implikacije toga

¹⁷ Usp. dvojezično izdanje: Nikola Kuzanski, *O miru među religijama*, preveo Mile Babić (Sarajevo: Connectum, 2005).

¹⁸ O alkemijskim tekstovima pripisanima Lulu usp. Michela Pereira, *The Alchemical Corpus attributed to Raymond Lull* (London: The Warburg Institute, 1989).

umijeća. Zahvaljujući tome mnogi suvremeni autori umijeće drže »pretečom kompjutorske kulture«.¹⁹

Zaključak

No da zaključim o Dubrovčaninovu poimanju Lulova umijeća u njegovu *Izlaganju Kratkog umijeća*. Za njega, koji se bavio prirodnom filozofijom, ali i logikom i bio neposrednim svjedokom značajnih otkrića u astronomiji, sudionikom onog vremena u kojem dolazi do obrata u načinu promatranja i tumačenja svijeta, *Ars Lulliana* bila je značajna prije svega kao pretpostavka razumijevanja i izlaganja Škotove filozofije. U ranoj fazi svoga djelovanja Dubrovčanin umijeće cijeni i hvali kao najopćenitije umijeće koje se odnosi na sve što može misliti ljudski um te kao umijeće koje olakšava memoriranje. U kasnijoj fazi, u svojim *Epistolama*, on će, kako je pokazao M. Josipović u svom gore spomenutom tekstu, zauzeti kritički stav spram Lulova umijeća. On naime *ne nalazi* da umijeće omogućuje otkrivanje novog znanja i to je ono što će umijeću zamjeriti. Ovdje smo željeli pokazati da je Dubrovčanin, kao padovanski aristotelovac, sudjelovao u procesu rješavanja tada aktualnih filozofskih pitanja, napose pitanja metode, baveći se između ostalog i Lulovim umijećem. Pored Dubrovčanina Lulovim su se umijećem bavili još neki hrvatski renesansni filozofi, poput Delminija i Skalića, što sve govori o tome od kolikog je značenja to umijeće bilo za filozofijsko mišljenje renesanse.

Vrela

Expositio Georgii Ragusei super Artem brevem Raymundi Lullii, Biblioteca Ambrosiana, Milano, pod signaturom V. 47 Sup.

Raimundus Lullus, *Ars brevis*, Lateinisch – Deutsch, uvod i izd. Alexander Fidora (Hamburg: Felix Meiner, 1999).

Raimundus Lullus, *Die neue Logik / Logica nova*, textkrit. hrsg. von Charles Lohr, übers. von Vittorio Hösle und Walburga Büchel, mit einer Einführung von Vittorio Hösle (Darmstadt: WBG, 2002).

Ramon Llull, *Selected Works of Ramon Llull, 1232–1316*, 2 sveska, A. Bonner (ur. i prijevod) (Princeton: Princeton University Press, 1985).

¹⁹ Usp. npr. J. N. Crossley, *Ramon Llull's Contributions to computer Science*, na adresi: <http://www.raimunduslullus.eu/textos/crossley-llull-revised.pdf>

Literatura

- Bonner, Anthony. *Doctor Illuminatus: A Ramon Lull reader. Mythos* (Princeton: Princeton University Press, 1993).
- Brida, Marija. *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* br. 1–2 (1975), 3–4 (1976), 5–6 (1977), 7–8 (1978), 11–12 (1980).
- Colomer, Eusebio. *Nikolaus von Kues und Raimund Lull; aus Handschriften der Kueser Bibliothek* (Berlin: W. de Gruyter & Co., 1961).
- Josipović, Marko. *Filozofijska misao Georgiusa Raguseiusa* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1993).
- Josipović, Marko. »Iz rukopisne ostavštine Georgiusa Raguseiusa: Narav logike – Ars Lulliana – Paedia«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 13 (1987), pp. 71–83.
- Künzel, Werner. *The Birth of the Machine: Raymundus Lullus and His Invention*, <http://www.c3.hu/scca/butterfly/Kunzel/synopsis.html>
- Nikola Kuzanski. *O miru među religijama*, preveo Mile Babić (Sarajevo: Connectum, 2005).
- Pereira, Michela. *The Alchemical Corpus attributed to Raymond Lull* (London: The Warburg Institute, 1989).
- Randall Jr., John Herman. »The Development of Scientific Method in the School of Padua«, *Journal of the History of Ideas* 1 (1940), pp. 177–206.
- Rossi, Paolo. *Clavis universalis* (Milano – Napoli: Ricciardi editore, 1960).
- Uckelman, Dieter. *Computing with Concepts, Computing with Numbers: Lull, Leibniz and Boole* (Heidelberg: Springer, 2010).
- Yates, A. Frances. »Essays on the Art of Ramon Lull: The Art of Raymundus Lulus: An Approach to it through Lull's Theory of the Elements«, u: *Lull and Bruno. Collected Essays*, vol. I (London – New York: Routledge & Kegan, prvo izdanje 1982, repr. 1999), pp. 9–77.
- Yates, A. Frances. »Essays on the Art of Ramon Lull: Ramon Lull and John Scotus Eri-gena«, u: *Lull and Bruno. Collected Essays*, vol. I (London – New York: Routledge & Kegan, prvo izdanje 1982, repr. 1999), pp. 78–125.
- Yates, A. Frances. *Umijeće pamćenja*, P. Bujas (ur.), hrv. prijevod Paulina Tomić, (Zagreb: Jesenski – Turk, 2011).
- Wildgen, Wolfgang. *Das kosmische Gedächtnis. Kosmologie, Semiotik und Gedächtnis-theorie im Werke von Giordano Bruno (1548–1600)*, Studien und Quellen (Frankfurt, 1998).

Mrežne stranice o Lulu

Anthony Bonner (dir.), Ramon Llull Database, Centre de Documentació Ramon Llull (University of Barcelona), <<http://orbita.bib.ub.edu/llull/>>.

Crossley, N. John. *Ramon Llull's Contributions to computer Science*, <http://www.raimunduslullus.eu/textos/crossley-llull-revised.pdf>

Juraj Dubrovčanin (Georgius Raguseius) and *Ars brevis* of Raymod Lull (Raymundus Lullus)

Summary

Our presentation consists of two main parts. The first refers to hitherto unelaborated manuscript of Juraj Dubrovčanin (Georgius Raguseius) from Dubrovnik *Expositio Georgii Ragusei super Artem Breve Raymundi Lullii*. It is a short, probably unfinished text, which refers to the shortened version of the ars of Raymundus Lullus, a 13th century three-order Franciscan from Majorca, known as »Doctor illuminatus« and who is considered the author of over two hundred works.

To make it easier to understand the attitudes of Juraj Dubrovčanin toward Lull's ars, and given that the interest for this ars is still manifested in the Renaissance by the most important representatives of Renaissance philosophy such as Nicholas of Cusa, Pico della Mirandola, Agrippa of Nettesheim, John Dee, Lefèvre d'Étaples, Paracelsus, and even by some croatian philosophers, e. g. Paulus Scalichius and Gulio Camillo Delminio, in the second part we explain the basic features of Lull's ars. First of all we try to expound the meaning of the four figures or images that form the basis of Lull's ars.

In this part of the presentation we show how Lullus, founding his art on the nine basic principles, God's attributes, that are designated with the letters of the alphabet from B to K, and presenting their relationships, also designated with the letters, as an infinite number of possible combinations obtained thanks to moving the circles in which the letters are inscribed, tried, with an utmosty formalized system of thought, to neutralize differences in the attitudes of Christians, Jews and Muslims.

In the final section we point out that the interest in ars Lulliana was again revived in recent times due to the fact that some supporters of modern philosophy find in the ars some sort of precursor of symbolic logic and of modern ways of organizing knowledge.

Keywords: Georgius Raguseius (Juraj Dubrovčanin), Raymond Lull (Ramon Llull), *Ars Lulliana*, *Ars brevis*

